

UDK: 943.6 »18/19«
342.24(436)»18/19«
Izvorni znanstveni članak
Priljeno: 18. IV. 1994.

Program Velikoaustrijske federacije Aurela C. Popovicija¹

LJUBINKA KARPOWICZ-TOŠEVA
Rijeka, Republika Hrvatska

Autorica prikazuje povijesne prilike u kojima je nastao prijedlog federalnog uređenja Austro-Ugarske rumunjskog politologa A. C. Popovicija kao i njegove najvažnije osobine.

Uvod

Austro-Ugarska je najtipičniji povijesni primjer višenacionalne države. Svi problemi, sve krize, ali i sva nastojanja kojima ih je pokušala riješiti pripadaju trajno historiji političkih ideja.

Austrougarski politički mislilac, ugarski Rumunj, Aurel C. Popovici (1863.–1917.), u historiji političkih ideja jedan je od autora monarhističkoga koncepta »Mitteleurope«. Stoga ga često navode autori koji se bave nacionalnim problemima dvojne monarhije s početka XX. stoljeća, ali ga najčešće spominju kao suradnika nadvojvode Ferdinanda u njegovim planovima o reorganizaciji Habsburške monarhije, te u kontekstu hrvatske politike velikoaustrijskih krugova².

O Popoviciju kao teoretičaru najiscrpnije je pisao R. A. Kann, ali i on samo u vezi s mogućnošću razrješenja nacionalnih problema AustroUgarske na temelju Popovicijeva prijedloga razrješenja.³

¹ Aurel C. Popovici, *Ehemal Mitglied des zentralen Vollzugausschusses der rumaenischen Nationalpartei in Ungarn und Siebenbuergen. Die Vereinigten Staaten von Gross Oesterreich. Politische Studien zur Loesung der nationallen Fragen und Staatsrechtlichen Krisen in Oesterreich-Ungarn*, Leipzig, 1906.

² Peter Haslinger, *Arad, November 1918.*, Boehlau, 1993.; Gesa Andreas von Geyr, *Sandor Wekerle 1848–1921.*, Oldenburg Verlag, München, 1993.; Hönsch Jorg, *A History of Modern Hungary 1867–1986*, Longman, 1988.; Mirjana Gross, *Vladavina hrvatskosrpske koalicije 1906–1907*, Beograd, 1960.; M. Gross, *Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda*, *Časopis za suvremenu povijest*, 2, Zagreb, 1970.

³ Robert Kann, *The multinational Empire*, Octagon Books, New York, 1977.

Kako je, međutim, ujedinjenje Njemačke i njezino pretvaranje u europsku velesilu i odlučujući činilac u Mitteleuropi presudno za Popovicijev nacrt, smatrali smo da je vrijedno više pozornosti posvetiti cilju koji je inherentan djelu, jer on, po našoj prosudbi, prevladava politički trenutak u kojem nacrt nastaje i predstavlja jednu od političkih ideja federalizma vezanih za prostor Dunavskog bazena koja se stalno obnavlja od vremena afirmacije nacije i nacionalnog pitanja u politici.

Budući da je prostor srednje Europe isprepleten mnoštvom nacija, na njemu se stalno pojavljuje misao nužnosti jedne federalne države koja bi dala stabilnost političkim institucijama, te državi u cjelini, a koja bi istodobno zadovoljila i princip nacionalnog predstavnštva.

Iako Popovici u prijedlogu jedne federalne države u srednjoj Europi upotrebljava naziv »Sjedinjene Države Velike Austrije«, naziv koji asocira na Sjedinjene Američke Države, iz njegova je nacрта jasno da mu inspiracija nije federalizam Sjedinjenih Američkih Država, nego puno bliža i neposredna – ujedinjena Njemačka.

No, uz određenu distancu koju ipak ima u odnosu na Njemačku, Popovicijev nacrt ostaje obnovljen koncept konfederalne države monarhijskog tipa u srednjoj Europi, koji je prvi put predložio Metternich na Bečkom kongresu 1815. ne bi li odgodio opasnost liberalnih i nacionalnih ideja za vieš nacionalnu austrijsku monarhiju.

Sve do pojave nacрта A. Popovicija na tlu srednje Europe, točnije Austrije, a zatim i Austro-Ugarske, federalne su ideje bile stalno u optjecaju, ali je prijedlog federacije uvijek bio usmjeren na reformu ili saniranje stanja, protiv pune i adekvatne primjene ideje nacije u politici.

Tako se ideja nacije na tlu srednje Europe stalno sukobljavala s idejom legitimizma, tj. idejom nasljednoga, »historijskog« prava, a njihov je sukob davao zanimljive teorijske sklopove i političke prijedloge.

Nacrt A. Popovicija je izraz jedne takve kombinacije i stoga veoma zanimljiv pokušaj da se ideja nacije pomiri s praksom legitimizma. Tako je nastao program etničkog federalizma pod okriljem monarha.⁴

⁴ Pod etničkim federalizmom razumijevamo poseban oblik političke unije u kojoj građani zadržavaju stupanj i forme prethodne političke integracije, koja je nužna radi uspješnog funkcioniranja federacije. Etnički federalizam nastaje kada se princip federalizma primijeni na postojeći pravni sustav, čime autonomija etničkih grupa ima više garancija da će trajno opstati, te da će time biti sačuvane etničke karakteristike grupe. Vojislav Stanovčić, »*Etnički federalizam i princip vladavine većine. Pravo, teorija i praksa*«, Novi Sad, 1991. Autor citira opsežnu, pretežno američku literaturu o »etničkom federalizmu« u kojoj ima dosta i o nacionalnim problemima u bivšoj Jugoslaviji vidjenih u »ključu« etničkog federalizma. Posebno korisna knjiga o pitanju uvođenja egzaktnih metoda u mjerenju stupnja nacionalne asimilacije, načinu postizanja nacionalne svijesti, te promjena vrijednosti i drugih sličnih pitanja u vezi s funkcioniranjem i strategijom u nacionalnim i višenacionalnim državama je: Karl W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication, An Inquiry into the Foundation of Nationality*, The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, prvo izdanje 1953., drugo 1962.

I. Povijesni kontekst nacrtu Velike Austrije

Početak XX. stoljeća Austro-Ugarska ima nešto više od 51 milijuna stanovnika porijeklom iz šest narodnih grupa: istočni, zapadni i južni (jugo) Slaveni, Latini, Teutonci i Mađari. Istočni Slaveni, Ruteni i Malorusi, koji pripadaju grkokatolicima ili unijatima, naseljavaju najistočniji dio Galicije i polovicu Bukovine. Početkom XX. stoljeća ima ih 3,5 milijuna. Zapadni Slaveni-Poljaci, Česi i Slovaci, rimokatolici po vjeri, naseljavali su zapadni dio Galicije, istočni dio Šleske, Moravsku i Bukovinu. Čeha i Slovaka bilo je 8.250.000 na teritoriju središnje i istočne Češke, Moravske, Istočne Šleske i uza sjevernu granicu Mađarske. Južni (Jugo-) Slaveni su se nalazili na južnom dijelu Austrije i Mađarske. Njih je bilo oko 6.250.000, od čega 1.250.000 Slovenaca, 2.000.000 Srba i 3.000.000 Hrvata. Slovenci i velik dio Hrvata bili su rimokatolici, većina Srba grkopravoslavni, dok je 600.000 Hrvata i Srba u BiH pripadalo muslimanskoj vjeri. Rumunji (Latini) – njih 3.000.000 naseljavali su Sedmogradsku i južni dio Bukovine, dok su Talijani naseljavali zajedno s Hrvatima zapadnu Istru, južni dio Tirola i Vorarlberg. Ukupno uzevši, Mađari i Njemci su činili 22 milijuna stanovnika ili 18 posto, odnosno 28 posto ukupnog stanovništva Austro-Ugarske.⁵ Međutim, čak i ovako nacionalno složeno stanovništvo bilo je prožeto etničkim grupama tako da je cjelokupni teritorij Austro-Ugarske bio prekriven mrežom krupnih i manjih »nacionalnih šara«. Odmah nakon Nagodbe 1867. Mađarska je, u oduševljenju zbog ostvarenoga (unutarnjeg) suvereniteta, prihvatila politiku postizanja teritorijalnog integriteta i tom je cilju bila podređena njezina cjelokupna unutarnja politika.

Mađarsko javno mnijenje uspijevalo je dugi niz godina vanjskim sjajem, vizijom sjajne budućnosti i rafiniranim represivnim mjerama prikriti, u biti, dramatičan odnos između podređenih i vladajuće nacije, tako da je raspad dvojne monarhije, nakon decidiranih odluka njezinih sastavnih nacija da više zajedno ne žive, bio za većinu suvremenika iznenađenje. Iako su cijelo vrijeme nakon Nagodbe nemađarske nacije službeno činile manje od 5 posto ugarskog stanovništva, između 1880. do 1910. broj Mađara narastao je za 2 milijuna. Asimilacija se najdrastičnije provodila među Rumunjima Sedmogradske, koji su u Ugarskoj, bez banske Hrvatske, bili po veličini druga nacionalna grupa poslije Mađara.⁶

Iako je Sedmogradsku 1002. pokorio kralj Stjepan, ona je zadržana u posebnom statusu. Godine 1545. bilo je utemeljeno jedinstvo triju naroda – Mađara, Saksonaca i Šeklera, a 1765. Sedmogradska je pretvorena u Veliko vojvodstvo, pridruženo »ugarskoj kruni kao posestrima«, koja je samostalno mogla slati svoje predstavnike u Ugarski sabor.⁷ Ovaj povijesno utemeljeni razlog bio je poštovan i prilikom Nagodbe 1867., na temelju koje također nije dovršeno ujedinjenje Sedmogradske s Ugarskom. Specifičnost je ostala napose u domeni izbornog prava, pa se pod nazivom Sedmogradska i nadalje razumijevalo »sed-

⁵ *A History of the Conference of Paris*, edited by H.W. Temperley, vol. IV, London, 1920., 30.

⁶ Peter Haslinger, cit. dj., XIII.

⁷ Ludwig Gumplowicz, *Das Oesterreichische Staatsrecht, Ein Lehrbuch und Handbuch*, 1902., 57., čl. 45.

mogradski i mađarski Rumunji⁸. Rusko-turski rat 1877.–78., stvaranje nezavisne Rumunjske na Berlinskom kongresu, te savez triju imperatora 1881., bili su odlučujući činioci u dokidanju posebnog statusa Sedmogradske. Ona je inkorporirana Ugarskoj 1881. godine. Tim činom, međutim, tek počinje intenzivan politički život u najistočnijoj provinciji dvojne monarhije. Jedna grupa mladih Rumunja, nezadovoljna oportunističkim stavom zastupnika Nacionalne stranke u Ugarskom saboru, pokreće list *Tribuna* u znak protesta, a ubrzo nakon toga traži bolju zaštitu jezične i kulturne osobenosti ugarskih Rumunja. Njihov je stav motiviran strahom da pojedini krugovi u Sedmogradskoj prihvate poziv iredentističkih snaga u Rumunjskoj, koja, ohrabrena podrškom iz Rusije, s kojom je od 1883. u tajnom sporazumu, poziva sedmogradske Rumunje na dovršenje oslobođenja i ujedinjenja. Godine 1887. Komitet Rumunjske nacionalne stranke memorandumom obavještava bečki dvor o svom stavu, ali odgovor na memorandum ne stiže, jer dvor, iako o svemu precizno obaviješten, službeno ne reagira, prepuštajući problem Ugarskoj kao da je to njezina unutrašnja stvar. Kao odgovor na takvo držanje, Rumunji objavljuju u tisku držanje dvora.

Početak 1891. rumunjski studenti osnivaju »Ligu za zaštitu kulturnog jedinstva Rumunja« i počinju propagandnu djelatnost u Ugarskoj. U jednom propagandnom spisu pod nazivom »Replika«, Aurel Popovici iznosi svoje zahtjeve o potrebi zaštite identiteta rumunjske manjine u Ugarskoj i optužuje Monarhiju za uzmicanje pred tim zadatkom. Sada već situacija s rumunjskim nacionalnim pokretom postaje takva da mora reagirati nova vlada S. Wekerlea. Početkom jeseni 1893. održava se takozvani Replika – proces na kojem je A. Popovici osuđen na četverogodišnju kaznu zatvora. Pola godine kasnije održano je suđenje i autoru memoranduma, na kojem je osuđen na pet godina zatvora, a 1894. raspuštena je Rumunjska nacionalna stranka.⁹ I jedan i drugi proces privukli su pozornost europske javnosti, osuđenici su postali žrtvama politike Mađarske prema nacionalnostima, a Wekerle se potvrdio kao premijer koji je spreman na izgradnju Ugarske kao »nacionalne države« ne pitajući za sredstva. Nakon izdržane kazne, Popovici odlazi u Beč, gdje nastavlja političke studije i započinje novu političku karijeru. Nagodbom stvoreno stanje, odnosno pravno-politički položaj Ugarske, postaju meta njegove kritike, a obaranje dualizma i njegovo pretvaranje u federaciju njegov politički cilj. Stanje sve češćih kriza i njihovo sve duže trajanje učvrstile su Popovicija u uvjerenju da je vrijeme za akciju. On započinje djelo o Velikoj Austriji na početku krize 1903., a završava ga 1906. Kriza koja će najteže pogoditi Monarhiju započinje kada Mađarska stranka Nezavisnjaka, vođena Ferenzom Kossuthom, sinom Lajosa Kossutha, zatraži izdvajanje carine, trgovine, vojske i vanjske politike iz resora zajedničkih poslova, drugim riječima – kada zatraži odcjepljenje.

Kriza dualizma podijelila je političke snage glede njezina svladavanja. Konzervativno krilo, s carom Franjom Ferdinandom i dvorskom kamarilom na čelu, željelo je pod svaku cijenu sačuvati dualizam strahujući od »lančane reakcije« raspada različitih dijelova Monarhije. Reformno krilo, okupljeno oko nadvojvode Ferdinanda, nadalo se da će moći voditi unutarnju politiku u smjeru

⁸ Gesa Andreas von Geyr, cit. dj., 158.

⁹ Gesa Andreas von Geyr, cit. dj., 158.

umjerenih reformi, koje bi povezale rascjepkanu Monarhiju, te da će moći slomiti otpor mađarskih magnata. Velikoaustrijski krug oko nadvojvode Ferdinanda počeo je djelovati 1905., ali je Aurel Popovici, kako tvrdi P. Haslinger¹⁰ nadvojvodu upoznao tek 1907., dakle, nakon što je bila objavljena njegova knjiga.

Velikoaustrijski krug, međutim, nije nastao samo iz potrebe da se slome unutarnji separatizmi, posebno slavenski, nego pod snažnim utjecajem međunarodnih činilaca. Među najvažnije spada ekonomski i politički ojačana ujedinjena Njemačka, s kojom se treba ili nagoditi ili joj se suprotstaviti. Njemačka je još od 1890. sve jače za sebe vezivala Austro-Ugarsku pomažući joj u borbi protiv separatizma slavenskih naroda.

Godine 1891. stvoren je svenjemački savez s ciljem jačanja njemačke prisutnosti na teritoriju od Danske i Poljske preko Švicarske prema Balkanu. Cilj je da se, politikom *Drang nach Osten*, dospije na Srednji istok. Najsnažniju opoziciju politici prodora Njemačke na Balkan, a zatim i Srednji istok, čine Česi, koji su među slavenskim stanovništvom Monarhije najrazvijeniji i najbolje organizirani i povezani s Rusijom.¹¹ Preko njih se lomi panslavizam ukršten s pangermanizmom. Na čelu pannjemačkog pokreta nalazi se J. M. Baernreither, zastupnik Čeških Nijemaca u Carevinskom vijeću.¹²

On je početkom stoljeća već istaknuti zaštitnik dvojne monarhije, čovjek koji još od 1898. smatra da će se ona, ako se ne reformira, raspasti pod naletom nacionalnih pokreta. U tom svojstvu on javno, još više tajno, djeluje usmjeren upravo na borbu protiv separatnih pokreta južnih Slavena.

Osim jačanja Njemačke, kao međunarodnog faktora koji inspirira iredentističke pokrete, panslavizam, i povratak Rusije na Balkan nakon rusko-japanskog rata 1904.–1905., politička je činjenica važna za organiziranje i djelovanje velikoaustrijskog kruga. Panslavizam s Rusijom na čelu, koji prijeteći da ujedini Slavene Habsburške monarhije, jedan je od glavnih vanjskih faktora organiziranja velikoaustrijskoga kruga. Strah od panslavizma, strah od iredentizma u Transilvaniji, mržnja prema Mađarima, divljenje ali i strah pred ujedinjenom Njemačkom, mehanizmi su koji pokreću Popovicija k jednome motivu stvaranja srednjoeuropske federacije-Sjedinjene države Velike Austrije. Osobna iskustva, međunarodne okolnosti, politička šansa, slile su se u Nacrtu Aurela C. Popovicija na originalan način, tako da je taj dokumenat postao sintetiziran izraz osobnog i objektivnog u jednom zanimljivom povijesnom trenutku.

¹⁰ P. Haslinger, cit. dj., XIII.

¹¹ Česi su po svom ekonomskom razvoju zauzimali drugo mjesto u Austriji. Na primjer, između 1911. i 1913. Austrija je imala 790 kruna po glavi stanovnika, Češka, Moravska i Trentino 630, Istra i Trst 450, Slovenija i Dalmacija 300. Vidi: H. Matis, *La rivoluzione industriale: L'intervento dello stato nei conflitti d'interesse*, u: *La dinamica statale austriaca nel XVIII e XIX sec.* Mulino, 1981., 279.

¹² Ernst Rutkowski, Aehrenthal über die innenpolitische Lage Österreich-Ungarn im Sommer 1899. *Südostforschungen*, München, XXIII/1969. Baernreither je imao veoma važnu ulogu u onemogućavanju suradnje slavenskih naroda Habsburške monarhije. Ne samo da je utjecao na formiranje mladog Aehrenthala, već je preko Masaryka i Supila utjecao na hrvatsko-srpsku koaliciju. Sjećanje na te godine publicirano je u obliku dnevnika. Vidi: *Der Verfall des Habsburges und die deutschen Fragmente eines politischen Tagebuches 1897–1917*. Oscar Mitis, Wien, 1939.

II. Federalističke inspiracije

Popovici je konzultirao opsežnu i važnu literaturu svoga vremena o federalizmu, kako bi došao do optimalne definicije i državne forme. Među citiranim autorima su A. de Tocqueville¹³, H. von Hols¹⁴, G. Jellinek¹⁵, S. Brie¹⁶, L. Marsauche¹⁷. Budući da su SAD početkom XX. stoljeća postale velesila u međunarodnim odnosima, američki je federalizam postao obrascem uspješnog spajanja unutarnje slobode djelovanja, uz istodobno naglašenu kompaktnost prema vani. Pa ipak, cjelokupan rad A. Popovicia, kako teorijski, tako praktični, pokazuje da mu politički ideal nije američki federalizam, nego ujedinjena Njemačka.

Kada se opredeljuje za definiciju nacije, Popovici citira najveće teoretičare nacije svoga vremena – A. von Kremera¹⁸, B. Auerbacha¹⁹, R. Springera (Karla Rennera),²⁰ ali se najduže zadržava na Gumpłowiczevoj definiciji nacije, jer je ona, u neku ruku, »državna«. »Nacija je«, ističe Ludwig Gumpłowicz, »kulturnopovijesni pojam, proizvod povijesti, te zajedničkog državnog, dakle implicite, kulturnog razvoja. Njezina socijalna struktura je komplicirana, budući da je izrasla iz dijelova različitog porijekla i različitih socijalnih struktura.«²¹ S druge strane, čisto politički pojam »narod«, pokriva se ili etnološkim pojmom »porijeklo« ili kulturnopovijesnim pojmom »nacija« i »nacionalnost«.²²

Gumpłowicz, dakle, narod smatra temeljnom političkom činjenicom. On je nosilac suvereniteta, osnova oblikovanja političkog sistema, dok su porijeklo i nacija samo gradivne činjenice toga političkog pojma. Jasno je da su te definicije porijekla, nacije i naroda za Popovicija neprihvatljive, jer austrijski i ugarski »politički narod« nasilno provodi germanizaciju i mađarizaciju nacija unutar dvojne monarhije kao glavni politički zadatak. Popovici, stoga, suprotno Gumpłowiczu, implicite određuje naciju kao narod koji naseljava određeni teritorij, služi se istim jezikom, dijeli osjećaj zajedničkog pripadanja, ali ima zajednički politički i kulturni ideal. Njezin politički ideal je stvaranje nacionalne države, ali se on pojavljuje samo u situaciji kada se stekne kritična masa vanjskih faktora. Popovici smatra da takva situacija nastaje kada se izvan federalne države formira polje (nacionalnoga) političkog interesa, koje retroaktivno djeluje na politizaciju nacije unutar federalne države. Tada se, prema Popoviciju, nacija i

¹³ A. de Tocqueville, *De la Democratie en Amerique*, Paris, 1888.

¹⁴ H. von Hols, *Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika*, Freiburg, 1885.

¹⁵ G. Jellinek, *Die Lehre von den Staatenverbindungen*, Wien, 1883.

¹⁶ S. Brie, *Theorie der Staatenverbindungen*, Wien, 1882.

¹⁷ L. Marsauche, *La confederation helvetique*, Paris, 1892.

¹⁸ A. von Kremer, *Die Nationalitaetenidee und der Staat*, Wien, 1885.

¹⁹ B. Auerbach, *Les races et les nationalites en AutricheHongrie*, Paris, 1895.

²⁰ R. Springer (Karl Renner), *Der Kampf der oesterreichischen Nationen um den Staat*, Goetingen, 1879. Isti, *Grundlagen und Entwicklungszielen der Oesterreich-Ungarischen Monarchie*, Leipzig, 1906.

²¹ L. Gumpłowicz, cit. dj., 65, čl. 52.

²² L. Gumpłowicz, cit. dj., 74, čl. 59.

²³ A. Popovici, cit. dj., 223 i 234.

politički angažira.²³ U toj su ulozi posebno opasne enklave, jer se na njima primjenjuju teorije asimilacije.²⁴ Stanovništvo u drugim enklavama i samo bi se pretopilo u većinsko stanovništvo, ali praksa asimilacije dovodi enklavu u stanje političkog angažiranja. Velike i važne enklave,²⁵ smatra Popovici, treba uvijek držati na umu, a nacijama »treba dopustiti da dišu«, citira Popovici Bismarcka.²⁶ Jasnno je kako u sugestiji da velike enklave valja posebno tretirati Popovici misli na sedmogradske Rumunje, koji su, potpomognuti izvana, opasnost za integritet Monarhije. Popovici upozorava na to kao pripadnik dinastičke opcije sedmo-

gradskih Rumunja, skupa s Vajdom Voevodom (1872.–1950.), Juliusom Maniuom i biskupom Mironom Kristeaom želi zaštititi svoje krupne posjede, a time i povlastice, te se zalaže za blagu reformu pravnog sustava, koja bi dopustila veća nacionalna prava i smanjila pritisak mađarskih magnata u nastojanju mađar-

²⁴ Popovici smatra da je za njegov koncept veoma važno razlikovati nacionalnost od enklave. »Pitanje enklave«, smatra Popovici »najčešće se iskrivljuje kako bi se prikazalo nerješivim. Prilikom razmatranja nacionalnog principa najprije treba krenuti od velikih i važnih enklava.« A. Popovici, cit. dj., 236–237.

²⁵ Vidjeti ucrtane enklave na mapi u prilogu.

²⁶ Popovici, cit. dj., 230.

rizacije. Vajda Voevod je jedan od najvećih zemljovlasnika u Sedmogradskoj, aktivan u politici još u vrijeme studija, odnosno od 1896. Godine 1907. upoznaje nadvojvodu Ferdinanda, a ubrzo zatim predstavlja mu Popovicija. Ideje etničkog federalizma, idejna potka sedmogradske dinastičke opcije, ulaze, skupa s njihovim predstavnicima, u novostvoreni »Belvederekreis«. Ta će grupa početkom I. svjetskoga rata biti jedna od snaga preko koje će se pokušati spasiti dvojna monarhija od propasti reorganizacijom u federalnu monarhiju.²⁷ Popovici je, dakle, do kraja svog života ostao vjeran primatu monarhističkog principa, a zatim konfederalnom obliku države. Stoga je za Popovicija, te za cijelu grupu oko Vaide Voevoda, nacionalno pitanje ostalo čisto ustavno pitanje, koje, u konkretnoj situaciji Austro-Ugarske ne može biti predmet rasprave svake krunovine ponaosob. S druge strane, nacionalno se pitanje ne iscrpljuje u pitanju prava na jezik i kulturu.

Nacionalno je pitanje zadaća Monarhije u njezinoj sveukupnosti jer, ako bi svaka nacija pristupila njegovu rješavanju, opća politizacija značila bi njezin kraj.²⁸ Upravo na toj točki balansiranja u nacionalnom pitanju – na način da se naciji dade okvir da »slobodno diše«, a da ne bude izazvana da se politizira – izgrađena je Popovicijeva koncepcija etničkog federalizma.

Međutim, ta, u biti, moderna strategija, koja se suprotstavljala vladajućoj, konzervativnoj školi historijskog prava, podvrgnuta je originalno interpretiranome monarhističkom principu, iz kojih postulata proizlazi Popovicijeva koncepcija federalne države, unutar sebe »nacionalno slobodne«, prema van agresivne.

III. »Ponovno utemeljenje Velike Austrije«

Nakon što je iznio ideju Velike Austrije, te podvrgnuo temeljnoj kritici cjelokupno kako državnopravno tako i stanje međunacionalnih odnosa u dvojnoj monarhiji, Popovici u drugom dijelu svoje knjige razrađuje principe na kojima počiva ideja Velike Austrije, te način njihova ostvarenja.

Ideja i državnopravni ugovor o podjeli vlasti između Nijemaca i Mađara proizveli su sustav dualizma koji karakteriziraju stalne nacionalne krize. Neuspjeh dualizma, uz to, ostavio je otvorenim temeljno pitanje unutarnjeg ure-

²⁷ A. Popovici je s Vaidom Voevodom i Friedrichom Funderom, glavnim redaktorom bečkog »Reichposta«, kontaktirao predsjednika Stranke centra u Njemačkom Reichstagu, Mihaelom Erzbergerom, u jednom od pokušaja tijekom 1917. da se pitanje ugarskih Rumunja riješi tako da oni ostanu unutar dunavske monarhije, ali kao jednakopravni Mađarima. Uvlačenju Njemačke u pitanje ugarskih Rumunja oštro se protivio I. Tisza (P. Haslinger, Arad, cit. dj., 69). Popovicijev plan reorganizacije dvojne monarhije preuzeo je i car Karlo i Karl Renner, odnosno Socijaldemokratska stranka Austrije, ali se sada planovima za konfederaciju suprotstavio S. Wekerle u svojstvu predsjednika vlade. Gesa A. von Geyr, Wekerle, cit. dj., 438. Popovici je time ostao ogorčen i razočaran, što se vidi iz njegova posthumno izašlog djela u Švicarskoj. *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Geneve, 1918.

²⁸ Popovici, cit. dj., 325, čl. 4.

denja monarhije – pitanje centralizma ili federalizma. To se pitanje, međutim, u fazi kraha dualizma postavlja kao alternativa dualizam ili federalizam, dakle, kao lažna dilema. Stav o nužnosti federalističkog uređenja višenacionalne monarhije, smatra Popovici, ne smije dovesti do toga da se bez zadržke i nekritički preuzima bilo čiji politički model. Prilagodba modela prilikama zadaća je političkog mislioca, koji, kako ćemo vidjeti kasnije, mora zauzeti mjesto državnog sekretara i savjetovati monarha.

Razmatrajući političku formu države, koja bi najbolje odgovarala postojećoj višenacionalnoj monarhiji, Popovici se odlučuje za *Saveznu državu* (*Bundesstaat*), jer ona najbolje razrješava sukob između ekstremnog centralizma i ekstremnog federalizma. Savezna država kao politička forma zavređuje političko i teorijsko opredjeljenje Popovicija stoga jer je takva država dostatno decentralizirana, što znači federalna, da predstavlja dovoljno širok okvir za razvoj nacionalnosti, bez opasnosti za secesionističke pokrete. S druge strane, federalistički princip je spojen institutom monarha, koji, uz ostalo, jamči nužnu mjeru centralizacije. Imajući na umu te pretpostavke, Monarhija se mora tako preurediti i pravno regulirati kako bi zatvoreni politički individualiteti na unutarnjem teritoriju Monarhije dobili nacionalno zatvorena područja. Popovici te individualitete i područja u kojima se nalaze naziva, pri razmatranju sastava federalne monarhije, nacionalnim ili pojedinačnim državama, ali analiza njihova djelokruga pokazuje da su ta područja daleko od toga što se može smatrati (nacionalnom) državom. Naime, »nacionalne države« u Popovicijevu nacrtu kompetentne su samo u onom djelokrugu koji nije naveden izričito kao kompetencija Reicha. Svaka od »nacionalnih država« ima svoj parlament, svoju vladu i sudsku vlast, ali na čelu svake »nacionalne države« nalazi se carski namjesnik, dok članove vlade imenuje kralj na prijedlog namjesnika. Svaka »nacionalna država« ima svoj ustav, koji mora odobriti Reich, a pravni odnos između ta dva subjekta državnog prava karakterizira podređenost i ograničena moć djelovanja »nacionalne države« prema Reichu. Najteže ograničenje i najopasniji prekršaj »nacionalne države« jest težnja ka partikularizmu i pokušaj sklapanja političkog saveza s bilo kojom drugom »nacionalnom državom« federacije.²⁹ Posebno važan i odgovoran zadatak svake »nacionalne države« sastoji se u tome da se osiguraju i provode prava priznatih nacionalnih manjina na njezinu teritoriju, kako ona ne bi bila ni na koji način ugrožena. »Nacionalne države«, u kojima živi priznato manjinsko stanovništvo u formi enklave, imaju posebnu odgovornost prilikom vođenja politike prema njima. Stječe se čak dojam da je osiguranje prava nacionalnim manjinama na teritoriju »nacionalnih država« jedna od njihovih najvažnijih, ako ne i najvažnija funkcija. Ona se obavlja preko kulturne politike, koja je tipično polje ovlasti »nacionalne države«. Naime, sva su pitanja organiziranih nacionalnih individualiteta (jezik, škole, organizacija unutarnjeg života) u kompetenciji »nacionalne države« i predstavljaju isključivo ustavno pitanje koje rješava sam politički individualitet unutar sebe.

Popovici predlaže 15 takvih jedinica, koje povremeno naziva nacionalno-političkim individualitetima, povremeno »Länder«: Njemačka – Austrija, Nje-

²⁹ Isto.

mačka–Češka, Njemačka–Moravska, Češka, Zapadna i Istočna Galicija, Sedmogradska, Hrvatska, Kranjska, Slovačka, Vojvodina, Mađarska, područje Szekler (dio Sedmogradske), Trentino i Trst, dok Bosna i Hercegovina ostaju okupirane.

Podjela cjelokupnog teritorija monarhije služi kao temelj unutarnjeg uređenja, posebno kao temelj za izbor predstavničkih institucija.

Tako je, na primjer, savezna vlada, koja ima 42 člana, sastavljena od predstavnika koji su delegirani iz »nacionalnih država« na temelju unaprijed dodijeljenog broja glasova. Međutim, određivanje broja glasova koje su provincije prema nacrtu trebale davati za saveznu vladu, pokazuje kako je Popovicijev prijedlog antislavenski i antidemokratski projekt.

Bez obzira na veličinu teritorija i brojnost stanovništva, Popovici je volontaristički odredio svakoj jedinici broj glasova, a dodijeljeni broj glasova svakoj jedinici bio je tako kombiniran da su slavenske nacije bile u brojčanom zaostatku, iako su bile u populacijskoj prednosti. Čak je cjelokupna teritorijalna organizacija, iako u smislu nacionalnog okupljanja, bila složena samo u cilju daljnjeg obespravljanja Slavena. Za njih čak izričito Popovici kaže da nisu nacija (niti nacije), nego »rasa«³⁰.

Antislavenski karakter Popovicijeva prijedloga je posebno jasno vidljiv u odgovoru na jedan prigovor. Popovici je, naime, na prigovor da bi njegovom reorganizacijom Velika Austrija dala prednost Slavenima odgovorio kako je upravo bila namjera reorganizacije da se onemogući taj utjecaj. To je zorno pokazala tabela 1:

Tabela 1:

Nacionalni sastav monarhije

SLAVENI		NESLAVENI	
Česi i Slovaci	8,0 mil.	Nijemci	9,0 mil.
Srbi i Hrvati (bez BiH)	3,5 mil.	Mađari (s enklavama)	9,0 mil.
Pojaci	3,5 mil.	Rumunji (s enklavama)	4,0 mil.
Ukrajinci	4,0 mil.	Talijani	1,0 mil.
Slovinci	1,0 mil.		
U k u p n o :	20,0 mil.	U k u p n o :	23,0 mil.

Razlog teritorijalne reorganizacije ne bi, dakle, bio u tome da se teritoriji naseljeni nacionalno kompaktnim stanovništvom administrativno preustroje kako bi se spojili, nego kako bi se iz tih izbornih jedinica unaprijed nametnutom shemom osigurao veći postotak glasova neslavenskog stanovništva.

Ta je kombinacija posebno zorno prisutna u tabeli 2 koja pokazuje broj glasova, odnosno poslanika za parlament, koje svaka »nacionalna država« može poslati:

³⁰ Popovici, cit. dj., 349.

Tabela 2:

Broj parlamentarnih poslanika

SLAVENI		NESLAVENI	
Češka	5	Njemačka–Austrija	7
Zapadna Galicija	3	Mađarska	7
Istočna Galicija	3	Sedmogradska	4
Hrvatska	3	Njemačka–Češka	2
Slovačka	2	Njemačka–Moravska	1
Kranjska	1	Trento	1
Vojvodina	1	Trst	1
		Szekler	1
Ukupno:	18	Ukupno:	24

Savezna bi vlada, dakle, imala izrazitu prednost u »neslaveskim glasovima«, a ta je vlada imala važan djelokrug zajedničkog odlučivanja.

Ona je odlučivala o unutarnjoj i vanjskoj politici, vojsci i mornarici, financijama i upravi na okupiranom području, odnosno u Bosni i Hercegovini.

Međutim, uz važna pitanja koja je rješavala savezna vlada, monarh, a u prvom redu kancelar kojega je imenovao, bili su temelj predloženog sustava, a ne savezna vlada ili »nacionalne države«.

Štoviše, monarhija i monarhistički princip jedan je od tri temeljna načela na kojima treba počivati federalna Austrija. Popovici se zalaže za očuvanje ne samo monarhije nego i vladavine Habsburgovaca, i to ističe već na prvim stranicama svoje knjige.

Odmah za monarhiju upotrebljava naziv »Reich« želeći približiti idealno realnome. Reorganizaciju monarhije treba provesti na temelju ideje Velike Austrije, a ta ideja predstavlja kombinaciju starih (monarhističkih) i novih (nacionalnih) vrijednosti. Tako se, prema Popoviciju »Reich« mora temeljiti na:

- dinastičkom principu
- vojnoj sposobnosti
- ravnopravnosti njezinih naroda (koji »Reichu« daju sadržaj).³¹

³¹ Isticanje nužnosti nacionalnog ujedinjenja u jednu »nacionalnu državu« Popovici nije predlagao u svrhu demokratizacije i ostvarenja težnje nacija Austro-Ugarske monarhije za nacionalnom državom, već, uz ostalo, da predstavnike, posebno nacionalne političare, pridobije za svoj projekt. To je posebno vidljivo iz Popovicijeva odgovora na jednu primjedbu, da je prema Nagodbi Hrvatska autonomna, ali nezadovoljna. On s pravom smatra da je rascjepkanost hrvatskih zemalja izvor njezina nezadovoljstva, dodajući, također, da je financijska unija s Mađarskom razlogom njezina siromašenja. Popovici stoga predlaže ujedinjenje hrvatskih zemalja, navodi svoju suglasnost u pitanju upotrebe hrvatskog jezika, ali se svom snagom obrušuje na Riječku rezoluciju smatrajući je opasnom za Monarhiju. O tome kako je politika velikoaustrijskoga kruga ocjenjivana u Hrvatskoj, vidjeti M. Gross u prilogu citiranom pod bilj. 2.

Iako Popovici sva tri principa smatra jednakovažnim, kritika dualizma i prijedlog njegova obaranja pokazuju da on posebno ugroženim smatra treći princip – ravnopravnost naroda.

Isticanje važnosti dinastičkog principa imalo je, kako teorijsko, tako i praktično opravdanje.

Praktičan razlog je svakako bio taj da je reorganizacija Monarhije mogla započeti isključivo voljom vladara, koji je bio jedina institucija iznad dvojno podijeljene Monarhije. Međutim, sam monarh je uza sebe trebao jednog savjetnika od povjerenja, (možda, kancelara kojeg je imenovao), a u tom drugom razlogu je možda onaj izvanznanstveni, praktični cilj pisanja knjige.

S druge strane, reforma monarhije nadomjestila bi opasnost od nacionalne revolucije, za kakvu je vjerojatnoća uvijek bila prisutna nakon 1848. Nacionalna revolucija bi mogla oboriti ne samo monarha već i samu ideju na kojoj je počivala monarhija.

Ideja države, »Staatsidee«, na kojoj je počivala Austro-Ugarska, bila je po smislu najbliža pojmu vladavine Habsburgovaca i taj se identitet mogao raskinuti padom jednog od polova, bilo monarha ili austrijske državne ideje.³² Kao monarhistička ta je ideja bila protivna ideji prirodnog prava, društvenog ugovora i svim idejama u krilu kojih su izvožene buržoaske revolucije.

Kako je ideja prava nacije, na kojoj počiva ideja federalizma suprotna monarhističkoj ideji, a nacrt Popovicija je pisan u vrijeme najčešće krize dualizma, reforma je monarhije mogla poprimiti samo formu prosvijećene federalne monarhije, bez obzira na to da li je to intimno bilo njegovo političko opredjeljenje.

Afirmativan stav prema monarhiji Popovici stalno ističe, a svi ostali instituti ili političke institucije sustava podvrgnute su instituciji monarha.

Nastojeći ukloniti svaku sumnju u instituciju monarhije, Popovici navodi da je ovlaštenja kralja preuzeo iz Carskog ustava njemačkog »Reicha« iz 1781., te iz Prosinačkog ustava Austro-Ugarske.

Na temelju Carske konstitucije Njemačke, 1871., imperator, koji je bio kralj Pruske, imao je velika ovlaštenja u domeni izvršne vlasti. On je sazivao zakonodavne skupštine, proglašavao zakone, kontrolirao njihovo funkcioniranje, objavljivao ratove i zaključivao mir, ali je sva svoja ovlaštenja prenosio na kancelara, koji mu je bio odgovoran. Međutim, same ovlasti monarha nisu ključni dokaz da se u Popovicijevu konceptu radilo o prenošenju ideala ujedinjenja Njemačke na konfederalizaciju Austro-Ugarske.

Tek ovlasti kancelara pokazuju da je njemački »Bund« koncept koji inspirira Popovicija. Popovici je, naime, iz njemačkog carskog ustava direktno prepisao ovlaštenja kancelara »Reicha« i doslovce presadio »duh« te institucije.

Ujedinjena monarhom, ojačana »bizmarckizmom«, monarhija je mogla zadovoljiti ravnopravnost svojih naroda samo unutar »nacionalnih država«, te iz njih izvedenog predstavničkog sustava. Međutim, i predloženi predstavnički sustav modificiran je po uzoru na njemački model.

³² Isto.

U njemačkom ustavu predstavnički sustav sastojao se od dva doma – Poslaničkog doma (Reichstag), a njegovi su članovi birali na temelju općeg prava glasa Gornji dom, točnije Federalni savjet (Bundesrat), čiji su članovi bili njemački aristokrati. Oba su tijela trebala uravnotežavati federalističke tendencije, predstavljene Federalnim savjetom, s unitarističkim, predstavljene Poslaničkim domom, te istodobno liberalne s apsolutističkim zahtjevima. Bismarck, autor tog tipa parlamentarizma, kao kancelar i predsjednik vlade, budući predsjednik pruskog savjeta, bio je oslobođen od izglasavanja povjerenja obaju doma, te je tako provodio autoritarnu umjesto dogovorne politike Doma poslanika i Federalnog savjeta. Tako je »bizmarckizam« postao sinonim za sintezu »moći« (»Macht«) i »slobode« (»Freiheit«), autoriteta i prava.³³ Njemački »Reich«, kao forma autoritarizma u kojem je aristokracija, bilo vojna ili zemljišna, na vlasti, a vladar predmet divljenja, dok odani kancelar vlada »čeličnom rukom«, te savjetuje vladara, bili su prava inspiracija federalizma koji je predložio Popovici. Uloga kancelara u Popovicijevu nacrtu bila je utoliko važnija, u usporedbi s ovlastima njemačkoga kancelara, što je on morao stalno održavati balans između nacija dvojne monarhije, dok je Njemačka bila jednonacionalna država. U njegovu prijedlogu kancelar je morao jačati federalnu državu, ali istodobno i širiti stupanj autonomije udruženih članica kako ne bi došlo do njihove politizacije. Tako zamišljena reorganizacija dvojne monarhije nije, u biti, trebala služiti demokratizaciji nego tome da se jednoj sposobnoj osobi povjeri uloga koordinirajućeg činioca između dinastije i nacionalnih entiteta. Istodobno bi savez monarha i kancelara omogućio ostvarivanje takve forme federacije u kojoj bi se afirmirale prednosti unitarne države (»Einheitsstaat«), shvaćene kao izraz jedinstva suvereniteta, s prednostima saveza (federacije) država (»Staatenbund«), shvaćene kao izraz jedinstva posebnosti, a ne suvereniteta. Samo se tako može objasniti da autonomni nacionalno-politički individualiteti, koje Popovici predlaže kao članice Velike Austrije i koje zove Länder (zemlje, provincije), nisu nikakve nacionalne države, nego istojezične jedinice koje služe preuređenju monarhije na principu etničkog federalizma. Model države koji je predložio Popovici bio je u biti »umekšani« model autoritarne države. Model države liberalnih predstavničkih institucija, u kojem je naglašena odlučujuća uloga parlamenta na središnju vladu, u Popovicijevu nacrtu je zamijenjen autoritarnim modelom, koji obećava aktivniju vanjsku politiku.

Uz to, prednost tog modela bila je u tome što su se sunarodnjaci unutar »nacionalne države« osjećali »među svojim«, a istodobno su osjećali da na međunarodnom planu iza njih stoji snažna država.

Zanimljivo je da je Popovici smatrao predloženi federalizam formom koja može biti stimulativna i za ostale države na prostoru Balkana. Štoviše, smatrao je da bi takva federacije mogla biti jezgra kojoj bi u jednom integracijskom procesu težile male zemlje jugoistočne Europe.³⁴ Velika Austrija ravnopravnih nacionalnosti mogla bi »civilizacijski« djelovati i na narode u sastavu Rusije i, svojim primjerom, podržati federacijska stremljenja među drugim narodima na širem srednjoeuropskom prostoru, stremljenja koja mogu voditi prema jednoj

³³ Salvo Mastellone, *Storia ideologica d'Europa da Stuart Mill a Lenin*, Sansoni, Firenze, 1982., posebno poglavlja: »Stato unitario: Bismarck e Traitschke.«

³⁴ Popovici, cit. dj., 407.

formi povezivanja u »Dunavsku konfederaciju«, »Balkansku konfederaciju«, »Karpatsko-balkansku konfederaciju«, ali sve one u cilju jedne Europe konfederiranih naroda. Obrazlažući nužnost stvaranja jedne ili više konfederacija na širem srednjoeuropskom – istočnoeuropskom području, Popovici stalno citira rumunjske povjesničare, kraljeve, prinčeve, tisak iz razdoblja djelovanja grupe oko Vajda Voevoda.

Ta bi tvrdnja istraživačima povijesti političkih doktrina morala skrenuti pozornost i navesti ih na jedno, po našem mišljenju, važno pitanje.

Naime, najčešće se Česi, Mađari i Nijemci, pa i danas, smatraju zagovornicima federalnih projekata u Dunavskom bazenu.³⁵

Postavlja se pitanje nije li možda zanemareno zanimljivo polje istraživanja kakvo je Sedmogradska i nije li utemeljena tvrdnja da su Mađari glavni zagovornici ideje konfederacije u srednjoj Europi.

Popovici štoviše smatra da su Mađari glavni protivnici njegove ideje federacije, jer je mađarski nacionalizam tako jak da ne može ustuknuti ni pred panslavenskom, niti pred pangermanskom opasnosti. Posebno smatra opasnim »umjerene« Madare (Andrassyjevi, Tiszini i Banffyjevi), dok istodobno, pronalazi pristaše federalizma među Srbima.

On citira spis i intervju, objavljen u »Neue freie Presse«, od 22. prosinca 1892., s predsjednikom vlade Srbije M. S. Piroćancem, u kojem ističe da je za mir u Europi nužan savez između Austrije i balkanskih zemalja, savez u kojem bi maleni i rasuti narodi srednje i južne Europe svoju slobodu i nezavisnost učinili građanskom vrijednosti.³⁶

Ispravno realizirana ideja Velike Austrije u kojoj bi svaki nacionalni identitet bio unutar sebe slobodan, a istodobno udružen, doprinijela bi miru i uzajamnom sporazumijevanju na Balkanu. Podunavski i balkanski narodi našli

³⁵ Među autorima federativnih planova za jugoistočnu Europu najčešće se spominju mađarski autori. Poljski emigrant, knez Adam Čartorijski (1770.–1861.) i Lajos Kossuth smatraju se prvim autorima planova o preuređenju srednjoeuropskog bazena u federalnu državu.

Horst Haselsteiner, »Föderationspläne in Südosteuropa«, *Südosteuropa – Fallstudien*, Graz, 1990., tu ubraja i Iliju Garašanina, odnosno *Načertanije* kao prijedlog jedne federacije. Od novijih projekata konfederacije, kojima su autori Mađari, treba nabrojati veoma zanimljivu kritiku panslavizma i pangermanizma, te prijedlog jedne konfederacije kojom bi se njihovo sukobljavanje na prostoru srednje Europe trebalo izbjeći Ferencza Vaitu, *La confederation danubieane*, edizioni »Europa Veritas«, Roma, 1947., sve do nedavno obnovljenog prijedloga Ferencza Fehera, »On Making Central Europe«, *Eastern European Politics and Societies*, California Press, 1989. O ekonomskoj osnovi federalističkih planova u Dunavskom bazenu piše Frederic Hertz, *The Economic Problem of the Danubian States. A Study in Economic Nationalism*, London, Victor Gollanz, 1947. On navodi da je Socijaldemokratska stranka Austrije odmah nakon I. svjetskoga rata dva puta pozvala – 10. i 21. listopada 1918. novostvorene države srednje Europe na stvaranje federacije.

Samo je djelomično poznato da su i bugarski socijalisti zagovarali konfederaciju, najprije sa Srbijom, kao jezgrom, a nadalje s ostalim balkanskim državama. Važnost raznih prijedloga federacija za Balkan i Dunavski bazen je takav da bi mu, svakako, trebalo obratiti više znanstvene pozornosti.

³⁶ Popovici, cit. dj., 21.

bi zajedničku političku formu jednoga političkog saveza ili bi bar time narodi južno od Dunava prema sjevernom savezu bili prijateljski raspoloženi.³⁷ Jugoistočna Europa je, razumljivo, važno polje međunarodnog interesa dvojne monarhije i razmatranje političkih posljedica reorganizirane Austrije na ta područja zauzima značajno mjesto u ocjeni efekata nacarta.

Vanjska politike Velike Austrije, s obzirom na jugoistočnu Europu, ne bi smjela ići u smjeru podjele sfere moći, niti Velika Austrija treba sudjelovati u podjeli naslijeđa Osmanskog carstva.

Velika Austrija ne smije više ni »anektirati«, niti »okupirati« (podvučeno u originalu)³⁸ ni jedan teritorij, a za to da aneksijska politika stvara mržnju dovoljan je dokaz porazan učinak Andrassyjeve politike. Ona je proizvela mržnju prema Austriji, i to na širem prostoru od onog koji zauzima Bosna i Hercegovina, ojačala panslavenski pokret, a ta mržnja može uroditi destrukcijom cijele monarhije, zaključio je profetski mnogo prije njezina pada Popovici.³⁹ Slavenski narodi Velike Austrije zadovoljili bi se, kako smatra Popovici, golom kulturnom i političkom autonomijom, ali ih nerazumna nacionalistička mađarska politika gura ka panslavizmu. Slaveni s panslavizmom koketiraju, jer je izazvana njihova mržnja prema Nijemcima i Mađarima. Smještanje njihova »nacionalnog osjećaja« u granice »nacionalne države«, zatim ove u Veliku Austriju, znači pretvaranje političkog cilja u jezično pitanje. To je sve nužno napraviti, smatra Popovici, dok se Rusija potpuno ne vrati na Balkan, zauzeta još japanskim ratom, te revolucijom kod kuće, jer se izbjegavanjem tog rješenja otvara dramatičan aspekt »njemačkog pitanja«. Popovici »njemačko pitanje« interpretira kao geopolitičko pitanje par excellence. Bit pitanja, prema Popoviciju, sastoji se u odgovoru »... hoće li slavensko-ruski obruč biti stegnut s jedne ili s dvije strane (istok-jug) oko njemačkog tijela i hoće li direktan put srednje Europe prema istoku biti zatvoren«⁴⁰. Takva interpretacija »njemačkog pitanja« unutar reformne struje oko nadvojvode Ferdinanda bila je osnovom politike reformista usmjerene prema Balkanu. Međutim, dolazak grofa Aehrenthala iz Petrograda, gdje je bio austrougarski veleposlanik, za ministra vanjskih poslova Austro-Ugarske (1906.–1912.), označio je kraj reformne struje u pitanju razvoja situacije u Bosni i Hercegovini. Aehrenthal nastoji, koristeći se falsificiranim dokumentima, pridobiti neke od onih krugova u Austriji koji se protive aneksiji Bosne i Hercegovine. Aneksija Bosne i Hercegovine otvara međunarodnu krizu, koja, na neki način vodi u prvi svjetski rat. Postavlja se, u vezi s tim, jedno hipotetsko pitanje. Bi li Popovicijev prijedlog federacije, da je prihvaćen, mogao razriješiti nacionalne probleme dvojne monarhije i, modificiranu, sačuvati je. Pitanje je to zanimljivije što je situacija na Balkanu danas na neki način politički revival.

Po našem mišljenju, jedna vrsta federalne države u srednjoj Europi, vjerojatno ne monarhija, mogla je izdržati upit povijesnog trenutka.

³⁷ Popovici, cit. dj., 21.

³⁸ Popovici, cit. dj., 407.

³⁹ Popovici, cit. dj., 421.

⁴⁰ Popovici, cit. dj., 378–402.

Presudna za njezin raspad ipak je bila aneksija Bosne i Hercegovine 8. X. 1908. Taj čin označio je pobjedu konzervativaca i politike »Drang nach Osten«. Aneksija je otvorila dugotrajnu međunarodnu političku krizu u koju su bile uvučene sve europske zemlje koje su Balkan smatrale svojim poljem interesa. Aneksijska kriza potaknula je, prije svega, povratak Rusije na Balkan – okolnost koje se Popovici, s pravom, najviše bojao. Aneksijska kriza potaknula je Srbiju da nastavi s radikalnom politikom i započne otvorenu protekciju Srba u Bosni, ta de nastavi tajno (i javno) surađivati s dalmatin kim političarima, a preko njih s nekim talijanskim krugovima na »jugoslavenskom pitanju«.

Proglašenje aneksije Bosne i Hercegovine izazvalo je negativnu reakciju režima mladoturaka. Iako su se oni kasnije nagodili s Austro-Ugarskom, nastojeći svoj režim ekonomski ojačati, njihovo kasnije otvoreno vezivanje uz Njemačku ojačalo je međusobnu suradnju balkanskih država kako bi, u svoju korist, riješili istočno pitanje.

Mađarska se aneksijom osjetila izigranom od Austrije, jer joj je ona, prešutno, bila obećana, Italija je postala svjesnom da bi je Austro-Ugarska i Rusija mogle isključiti iz kombinacija na Balkanu i bez nje se dogovoriti o »turskom naslijeđu«. Aneksijskom krizom je, drugim riječima, započelo naše, XX. stoljeće.

SUMMARY

AUREL C. POPOVICI'S PROGRAM OF GREAT-AUSTRIAN FEDERATION

A. C. Popovici (1863–1917), a Rumanian from Hungary, was a collaborator with archduke Ferdinand in his efforts to reorganize Austro-Hungarian Monarchy. Even though the title of his proposal suggests the United States of America, his ideal was unified Germany. His plan was conditioned by, on the one hand, strengthening of Germany as the most important factor of Central Europe and obvious sympathies toward her and, on the other hand, by the fear of panslavism, by the irredentism in Transylvania, and by the hatred of Magyars. The proposal is interesting because it attempts to reconcile the creation of national states with the legitimacy of »historical rights«. Popovici's proposal stands on the idea of ethnic federalism, where the Monarchy itself takes the initiative of giving enough free space to component nations, without canceling itself. His ideal was a federal state, which was a compromise between an extreme centralism and extreme federalism. But Popovici succumbed to his own prejudices, planning a federation in which Slavic majority would not be adequately represented.